

Het regeren van precaireren

Een inleiding

Wanneer we precarisering niet begrijpen, begrijpen we de hedendaagse politiek en economie niet. Precarisering is binnen Europa geen randverschijnsel. In de grote westerse industriestaten laat zij zich onder het neoliberalisme niet langer wegzetten in een sociaalgeografische periferie, waar ze slechts betrekking heeft op anderen. Precarisering is geen uitzondering, maar regel. Ze breidt zich uit tot plekken die lange tijd zeker leken. Ze is een instrument van regeren geworden en tegelijk een fundament onder kapitalistische accumulatie dat in dienst staat van sociale regulering en controle.

Precarisering is meer dan onzekere arbeidsplaatsen, meer dan gebrekkige afscherming bij loonarbeid. Ze impliceert onzekerheid en gevaar en omvat zo het gehele bestaan, het lichaam, de wijzen van subjectivering. Ze betekent bedreiging en dwang, maar ze opent tevens nieuwe perspectieven op leven en werken. Precarisering is leven met het onvoorzienbare, met contingentie.

Al betekent het overgeleverd zijn aan contingentie – het verlies van elk houvast, van elke oriëntatie, van iedere ordening – voor de gesecculariseerde moderne westerse maatschappij doorgaans een nachtmerrie, dit monster van bodemloosheid valt kennelijk ook in de postfordistische industriënaties van ‘het Westen’ niet meer te temmen. De angst

voor het onberekenbare drukt zozeer zijn stempel op technieken van regeren en subjectivering dat deze uitmonden in een buitensporige cultuur van meten van het onmeetbare.

Dit leidt tot een regeringsvorm die zeker sinds Thomas Hobbes niet meer voor mogelijk werd gehouden: een regering die zich niet legitimeert door bescherming en veiligheid te beloven. In tegenstelling tot de oude machtsregel waarbij in ruil voor bescherming gehoorzaamheid werd verlangd, kenmerkt het neoliberale regeren zich vooral door sociale onveiligheid, door het regelen van een minimale afscherming bij een tegelijkertijd alsmaar toenemende onzekerheid. In het proces van reorganisatie en afbraak van de verzorgingsstaat en de hiermee verbonden rechten heeft men, met een beroep op het ontbreken van een alternatief, een regeringsvorm weten in te richten die op maximale onzekerheid berust. Precarisering is een regeerinstrument geworden en dit betekent ook dat de mate van precarisering een bepaalde drempel niet mag overschrijden: ze mag de bestaande orde niet werkelijk in gevaar brengen; haar omvang mag net niet tot oproer leiden. De kunst van het besturen bestaat tegenwoordig uit het uitbalanceren van dit grensvlak.

Tegen deze achtergrond is het niet zozeer de vraag hoe het gevaar van precariteit, het verval van de bestaande orde, kan worden voorkomen en beëindigd. Eerder gaat het erom te begrijpen, hoe we juist door precarisering geregeerd worden en onszelf regeerbaar maken. Bij het analyseren van deze regeringstechnieken brengt een denkwijze die om diverse redenen het uiteenvallen van de

samenleving, wetteloosheid en burgeroorlog voor zich ziet ons niet veel verder. Het gaat veeleer om de vraag waar in dit soort regeringsmechanismes een zwakke plek, een potentie tot verzet kan worden gevonden.

(Zelf)regeren

In de analyse van het precaire die ik hier ontwikkel, staat de notie van 'regeren' centraal. Michel Foucault heeft laten zien dat de westerse bestuurspraktijken teruggevoerd kunnen worden op de christelijk-pastorale macht. Bij dit krachtige voorstel op de moderne 'gouvernementaliteit' draaide het al om de kunst van het besturen van mensen en niet van dingen of van grondgebied. Onder de pastorale machtsvorm zijn specifieke vormen van individualisering, de wording dus van een westers-modern subject, tegelijkertijd voorwaarde en resultaat. Individualisering betekent afzondering en bij een dergelijke isolering gaat het er allereerst om zichzelf vorm te geven via verbeelde verhoudingen tot het zelf, tot het 'eigen' innerlijk en pas in tweede instantie en in mindere mate via relaties tot anderen. Deze innerlijkheid, dit op zichzelf betrokken zijn, is echter geen teken van onafhankelijkheid, maar een essentieel element van de pastorale gehoorzaamheidsrelatie.¹

De hierop afgestemde bestuurspraktijk heeft dus als kenmerk dat we in ons eigen gedrag door

1 Michel Foucault, *Sécurité, territoire, population. Cours au Collège de France, 1977-1978*. Parijs: EHESS/Gallimard/Seuil, 2004, p. 209 e.v.

anderen worden gestuurd en wel op zo'n manier dat er een verhouding tot het zelf ontstaat die in het beste geval wordt ervaren als onafhankelijk en autonoom. De kunst van het besturen bestaat in zijn algemeenheid uit 'het sturen van handelwijzen' door invloed uit te oefenen op het gedrag van anderen via hun individualisering.² Maar dat hoeft niet zonder meer te betekenen dat deze individuen opgesloten zitten in een *circulus vitiosus* van zelfsturing en aansturing van buitenaf. Al in de middeleeuwen zijn er tal van voorbeelden van 'tegen-gedrag in de zin van strijd tegen de aangewende procedés om anderen te sturen'.³

In de achttiende eeuw onderging de pastorale macht een essentiële verandering: de wetten waaraan de mensen zich moesten onderwerpen, waren niet langer de wetten van de koning of van de kerk, het waren de wetten van de burgers zelf. Deze moderne burgersoevereiniteit (alleen voor mannen) vereiste subjectivering in een spanningsveld tussen zelfbeschikking en onderwerping, tussen zelfvormgeving en gehoorzaamheid, tussen vrijheid en serviliteit. Wanneer de moderne burger de sociaal-politieke verhoudingen en het eigen leven opvat als door eigen (mede)besluitvorming vorm te geven en te beïnvloeden, zal hij zich vrijwillig aan de maatschappelijke verhoudingen onderwerpen – in het geloof dat zijn eigen soevereiniteit, autonomie en

2 Michel Foucault, 'Le sujet et le pouvoir' (1982), *Dits et écrits, IV: 1980-1988*. Parijs: Gallimard, 1994, p. 237.

3 Foucault, *Sécurité, territoire, population*, op. cit. (noot 1), p. 205.

vrijheid impliciet deel uitmaken van een collectieve soevereiniteit.

Maar wijzen van zelfregeren dienen niet alleen om zichzelf en anderen regeerbaar te maken. Er ontstaat ook een potentieel om niet op de bestaande manier en zelfs steeds minder geregeerd te worden. In de analyse van het regeren door onzekerheid, van het regeren van precaireren, draait het erom te doorgronden hoe actueel deze tweevoudige ambivalentie van gouvernementaliteit onder neoliberale condities is geworden. De ambivalentie van zelfregeren en geregeerd worden door anderen, maar ook de ambivalentie *binnen* het zelfregeren: een gedienschtig regeerbaar-maken en het afwijzen daarvan, het niet langer op zo'n manier geregeerd willen worden. Wanneer in dit boek de vraag wordt gesteld waarom het protest tegen regeren door onzekerheid zo moeizaam en zelden van de grond komt, betekent dat het ter discussie stellen van de duidelijke dominantie van de gedienschtige kant van het preciaire zelfregeren. Deze gedienschtigheid is niet los te zien van de momenteel dominant wordende vorm van arbeid die heel de mens opeist, die vooral op communicatie, kennis en affect berust en die als virtueuze arbeid op nieuwe manieren voor iedereen zichtbaar wordt.

Crisis van het collectieve,
kansen voor het gezamenlijke

Vanaf het ontstaan van kapitalistische productieverhoudingen betekende de vrijheid om de eigen arbeidskracht te verkopen, voor velen geen garantie tegen de kwetsbaarheid van het bestaan. Loonarbeid

bracht afscherming noch onafhankelijkheid.⁴ Pas nadat er in de verzorgingsstaat instellingen voor collectieve sociale zekerheid waren bevochten, kon relatieve onafhankelijkheid worden gerealiseerd, met name voor de man die zijn gezin moest onderhouden. De op de relatie tot anderen gerichte reproductie- en zorgtaken werden bij deze vorm van zekerstelling gefeminiseerd, aan huis gebonden en als arbeid in waarde verminderd.⁵ De afscherming van de voornamelijk mannelijke onafhankelijkheid had evenwel als voordeel dat degenen die van loondienst afhankelijk waren, ingezet konden worden voor collectieve strijd.

Met de neoliberale reorganisatie en afbraak van systemen voor collectieve sociale zekerheid en de alsmaar groeiende onzekerheid als gevolg van tijdelijke arbeidscontracten, nemen ook de mogelijkheden af voor collectieve organisatie in fabriek of beroepsgroep. Door tijdelijke contracten ontstaan nieuwe vormen van individualisering die steeds minder en vaak helemaal niet te organiseren zijn door traditionele instellingen voor belangenbehartiging. Maar hoe kunnen in onze tijd nieuwe organisatiepraktijken worden bedacht die deze vormen van individualisering doorbreken? Hoe kan een perspectief op sociale en politieke verhoudingen worden ontwikkeld dat relaties, verbindingen en afhankelijkheid tussen individuen niet afwijst, een perspectief dat denkt in vormen van zelfstandigheid die gebaseerd

⁴ Robert Castel, *Les métamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat*. Parijs: Fayard, 1995.

⁵ Silvia Federici, *Caliban and the Witch. Women, the Body and Primitive Accumulation*. New York: Autonomedia, 2004.

zijn op verbinding met anderen en deze in praktijk brengt? Dat kan wanneer we precarisering niet louter als bedreiging opvatten, maar het precaire vanuit zijn gehele samenstel benaderen en de huidige machtsbevestigende werking en subjectieve ervaringen van precarisering als uitgangspunt nemen voor politieke strijd.

Om precarisering op deze manier te begrijpen moeten we het begrippenveld van het precaire weer losmaken uit de beperkte betekenis die de Franse sociale wetenschap er sinds het begin van de jaren tachtig aan heeft gegeven.⁶ Wanneer precarisering niet langer alleen met gebrek, dwang en angst verbonden wordt, verliest de eis van een simpele 'deprecariseringspolitiek' zijn zin,⁷ aangezien die slechts streeft naar herinrichting van de traditionele systemen van sociale zekerheid. Een dergelijke politiek zou naar mijn mening slechts zin hebben als de dominante politieke en sociale zekerheidslogica van de moderne natiestaat eveneens ter discussie wordt gesteld en doorbroken, als *precariteit* en *precarisering* in hun functie van machtsinstrument worden geanalyseerd en als uiteindelijk in het erkennen van de onvermijdelijkheid van het *precair-zijn* nieuwe vormen van afscherming en bescherming tegen precariteit en precarisering worden gevonden.

6 Zie ook Precarias a la deriva, 'Projekt und Methode einer "militanten Untersuchung". Das Reflektieren der Multitude in actu', in: Marianne Pieper et al. (red.), *Empire und die biopolitische Wende. Die internationale Diskussion im Anschluss an Hardt und Negri*. Frankfurt a.M.: Campus, 2007, p. 93.

7 Klaus Dörre, 'Entsicherte Arbeitsgesellschaft. Politik der Entprekarisierung', *Widerspruch. Beiträge zu sozialistischer Politik*, jg. 25, nr. 49 (2005), p. 5-18.